

BİR TANITMA YAZISI ÜZERİNE

ZEYNEP KORKMAZ

Doç. Dr. Semih Tezcan, Tanıtmalar: "Marzubān-nāme Tercümesi" Üzerine¹, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1978, s. 413-431.

Herhangi bir eser üzerinde tarafsız ölçüler ile yapılacak bir tanıtma hem o eseri ve eser sahibinin emeğini değerlendirme hem de yazarın yanlış olmuş olabileceği noktalarda, onun daha sonraki çalışma ve yayınları için kendisine yapıcı uyarılarda bulunma bakımlarından elbette bir değer taşır. Ancak, Eski Anadolu Türkçesi'nin dil yapısını yeterince tanımayan, bu dönemde daha standart bir yazı dilinin oluşmadığını ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki paralellik ve mevcut ağız ayrılıkları dolayısıyla dilde ikili şekillerin yer alabileceğini kestiremeyen, elde birtek yazması bulunan bir eserde, eserin orijinaline ait *yori-* fiili ile, esere yeni başlamış bir eğilim veya istinsah yolu ile XV. yüzyılda girmiş olabilen *yüri-* biçimi arasındaki yazılış ayrılığının dil tarihi bakımından ne anlam taşıdığını göremeyen, Eski Anadolu Türkçesi'nde Arapça, Farsça bazı yabancı kelimelerin Türkçenin ses kurallarının etkisi altına girdiğini, buna göre *bezirgānlık* > *bezirgenlik*, *cūmertlik* > *comartlık*, *gāliblik* > *gāhlılık*, *nerdbān* > *nerdüven* gibi yazılışlar yanında *zemer* > *zümer*, *zümre*; *ecrām* > *icrām* gibi yazılışların da normal olabildiğini kestiremeyen, metne ve metnin ait olduğu yüzyıla göre ince okunması gereken *Teḡri* kelimesini bilimsel bir dayanaktan yoksun olarak *Taḡrı*, *igen*'i *iḡen*, *yori*-ı *yüri-* yapan, sözlüklerden aldığı üç-beş kelimeyi bile sağlam bir değerlendirme süzgecinden geçiremeyen, *sıḡar* ile *siḡer*, *yuyı-* ile *yiyi-* arasındaki metne bağlı anlam ayrılıklarını göremeyen, *gūlūk* kelimesini, metindeki değil sözlükteki bir başka anlamına zorlayan, *Marzubān-nāme*'de yer alan ilk hece *i*'leri ile Eski Anadolu Türkçesi'nin başka bazı eserlerinde görülebilen kapalı *e* (*é*) ünlüsünü birbirine karıştıran, metinde gözüne ilişen bazı baskı yanlışlarını kitabın indeks ve gramer bölümleri ile, yanlış-doğru cetvelinden kontrol etme gere-

¹ Zeynep Korkmaz, Şadru'd-din Şeyhoğlu, *Marzubān-nāme Tercümesi*, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, DTCF. yayımları: 219, 460 s.+CXXXVII Tıpkıbasım, Ankara 1973.

ğini bile duymayan, kendi kafasında yer etmiş ve rahatlıkla tartışma konusu olabilecek hususları su götürmez gerçeklermiş gibi öne sürmeğe çalışan bir tanıtmacının iyi niyetinden ve bilimsel yeteneğinden şüphe edilir. Hele, öğretim mesleğine yeni adım atmış bir tanıtmacı, bilimsel tarafsızlığın gerektirdiği ölçüleri bir yana iterek ve bu alanda saç ağırtmış bir bilgin pozuna bürünerek onur kırıcı lâflar etmekten ve okuyucuyu tek yanlı etkileyecek satırlar ve sayfalar kaleme almaktan çekinmezse, bu tanıtma kendinden beklenen amacı yitirmiş ve kasıtlı bir yergiye dönüşmüş olur.

Doç.Dr.Semih Tezcan'ın yukarıdaki tanıtması da böyle bir nitelik taşımaktadır². Biz burada, yalnızca tanıtmacının değerlendirmesi ile ilgili bazı açıklamalar yaparak sonucu sayın okuyucularımızın takdirine bırakmakla yetineceğiz:

Tanıtmacının, tanıtma yazısında ileri sürdüğü görüşler eserin metin ve inceleme bölümüne ilişkindir. Metin yayını ile ilgili görüşler üç noktada toplanmıştır. Biz de karşı görüş ve açıklamalarımızı bu sıra ile yürütmeğe çalışacağız³.

I. Metin Yayını ile İlgili Açıklamalar :

Eldeki tek yazması XV. yüzyıldan kalma "Marzubân-nâme üzerine Z.Korkmaz'dan önce S.Kleinmichel'in çalışmaları vardır" (Ty.413) sözü doğru değildir. Şöyle ki: Tarafımızdan yapılan *Marzubân-nâme Tercümesi* yayınının 81. sayfasında, sayın S.Kleinmichel'in, bu eser üzerinde çalışmakta olduğumuzu bizim eserle ilgili daha eski bir yayınımdan öğrendiğini bildirdiğimiz halde, tanıtmacı bunu bilmezlikten gelmiş ve tanıtma yazısına böyle bir noktadan giriş yaparak okuyucuyu yanıltmağa çalışmıştır.

Sayın Dr.Kleinmichel'in doktora çalışması yayınlanmış değildir. Yayınlanmış olan 38 yapraklık metin bölümü ise, burada üzerinde durulan yayınımda esasen söz konusu edilmiştir. Öncelik konusuna gelince:

2 Aynı üniversitenin aynı fakültesinin aynı kürsüsünde birlikte çalıştığımız tanıtmacı, tanıtmasındaki bu tek yönlü tutumu ile, bir yandan daha önce aramızda geçen ve resmî yollarla bozdurmak zorunda kaldığımız bir kadro haksızlığının acısını çıkarmağa çalışmış; bir yandan da TDAY. aracılığı ile ve XVI. Türk Dil Kurultayı'nda ele alacak şahsımla ilgili bir konu dolayısıyla, Kurultay üyelerini olumsuz yönde etkileme amacı gütmüş olmalıdır.

3 Gereklikçe Ty (Tanıtma yazısı) işareti ile verilen sayılar, tanıtmacının yazısındaki sayfa numaralarını göstermektedir.

Bizim *Marzubān-nāme* üzerindeki ilk yayınıımız, önceliği söz konusu edilen yayından birkaç yıl daha öncedir. *Ḳābus-nāme ve Marzubān-nāme çevirileri kimindir?* (TDAY. 1966, Ankara 1967) başlığını taşıyan araştırma yazımızda hem *Ḳābus-nāme ve Marzubān-nāme* üzerinde çalışmalar yapmakta olduğumuzu bildirmiş (bkz. g.e. s.270, § 4) hem de o güne kadar yazarı bile bilinmeyen ve anonim birer eser olarak tanınan (geniş bilgi için bkz. g.e. s.269, 270, § 2) her iki eserin de *Şeyhoğlu*'na aidiyetini ortaya çıkarmış bulunuyoruz. *Marzubān-nāme* üzerinde çalışma yapmamış olan birisi bunları nereden bilebilirdi? Bugün ilim alanınca da benimsenmiş ve S. Kleinmichel'in söz konusu çalışması da dahil olmak üzere ilmi yayımlara geçmiş olan (bkz. Faruk Akün, *Şeyhoğlu* maddesi, *İslām Ansiklopedisi*, C.VIII, s.484; Sigrid, Kleinmichel, *Das Marzubān-nāme*, *Altaistica XVIII* /3 (1969), s.519, not 5) bu gerçek ve verilen emek ortada iken, bunu örtbas etmeğe yeltenerek yanlış bir iddiada bulunmak hangi ilim anlayışı ile bağdaştırılabilir?

Her araştırmacı ve eser yayınlayıcı, eğer kendinden önce yapılan bir yayını ile kendi yayını arasında okuma ve değerlendirme ayrılıkları varsa, elbette bunları belirtmek durumundadır. *Marzubān-nāme Tercümesi*'nin yayınında bizim de yaptığımız bundan ibaret olmuştur.

Eserde, gözden kaçmış yanlışların bulunduğu konusunda öncelikle şunu belirtelim ki, sesbilgisi ve şekilbilgisi yapıları bakımından bugünkü türkçemizden epey farklı olan eski metinlerin, çevriyazı alfabesi ile bastırılması, memleketimizdeki imkânlar çerçevesinde oldukça güç yürütülen bir iştir. Araştırmacıların ve baskı işini yürütenlerin bütün özenlerine rağmen bu türlü yayınlarda bazı yanlışlar kalagelmektedir. Bunlara, yer yer araştırmacılar arasındaki görüş ve değerlendirme ayrılıklarından doğan farkları da ekleyebiliriz. Bu ayrılıklar noktasında kimi zaman yayınlayıcıların yanlışlıkları yerler de olabilir. Bir eserin değerlendirmesini yapan tanıtmacıya düşen görev, kendi keyfince, yanlışlar dizelgesi hazırlar gibi bir yazı yazmak değil, bunları bir ayıklamadan geçirerek, gerçekten yerinde sayılacak müdahalelerle konuya ışık tutabilmektir. Tanıtmacı bu yazısında bize izafe edilen yanlışlarla kendisine ait yanlışları birbirine karıştırmış bulunmaktadır.

Tanıtmacıda üç bölüğe ayrılarak verilen ve yanlış olduğu ileri sürülen örnekler içinde, gerçekten de *bahāne* / *behāne*, *keleci* / *geleci*, *ḥusn* / *hüsn*, *ınan-* / *inan-*, *iş bu* / *iş bu*, *oğra-* / *uğra-* gibi bazı ikili şekiller ile; 9b-13 *kimi* / *gemi*, 11a-4 *çalarlar* / *çalalar*, 13a-2 *kuyıya* / *kuyuya*, 11a-10 *dertgîrlük* /

destgîrlik, 20b-3 *âdem oğlan /âdem oğlanı*, 21a-4 *ayağırğa /ayağurğa*, 28b-5 *didügür şer ü fitne kopar /didügür sözden şer ü fitne kopar*, *mesâdur /mesâvur*, 34a-1 *kişi /kişiyi*, 36a-7 *ittifâkırız /ittifâkırız*, 38b-6 *saman çok /samançuk*, 46b-2 *koltığına /koltuğına*, 49b-3 *evüğe /avurğa*, 3b-3 *nigâh /nikâh* gibi tashih dikkatsizliğinden doğan dolayısıyla de okuma yanlışları gibi sayılabilecek olanlar vardır. Ancak, hemen belirtelim ki, biz bu durumun farkına bugün ve Tezcan'ın tanıtması ile varıyor değiliz. Eserin baskısı yapılırken, tashihlere, kürsümüzün kendilerine müteşekkirdiğim biriki elemanı da yardımcı olmuşlardı. Bu yardımlaşma sırasında tashihlerin el değiştirmiş olması, üzümlere belirtelim ki, bu gibi bazı yanlışların kalmasına yol açmış bulunmaktadır. Yoksa, bir incelemecinin bir kelimeyi bir yerde *inan-* bir yerde *inan-*, bir yerde *işbu* bir yerde *işbu* biçiminde çevriyazıya alması hangi mantığa sığdırılabilir. Kaldı ki, bunlar tashih sırasında da kolaylıkla gözden kaçabilecek türden yanlışlardır. Baskıdan sonraki kontrolümüzde bu durumu hemen farketmiş olduğumuz içindir ki, eserin yerli ve yabancı meslektaşlarımıza kendi elimizle yaptığımız dağıtım sırasında, söz konusu aksaklıkları elden geldiğince düzelterek göndermiş ve kapak sayfasının arkasına, kitabı kullanırken göze ilişecek bu gibi yanlışların düzeltilmesi ricası ile bir de özür mektubu eklemiş bulunuyoruz. Bu bakımdan, tanıtmacının eserin yayınından tam altı yıl geçtikten sonra kendini gösteren bu gayretkeşliği, konuya katkı getiremeyen boşuna bir zahmet olmuştur. Öte yandan, onbinlerce kelimelelik bir metin yayını ve incelemeyi içine alan 471 + CXXXVII sayfalık hacimli ve çevriyazılı bir kitapta, istenen bir durum olmamasına rağmen, beşon aksaklığın yer almış olması da her halde böylesine abartılacak bir şey değildir.

Tanıtmacının, tanıtma yazısının 1. ve 2. bölüklerinde okuma yanlışları olarak sıraladığı (Ty. 415, 416) örneklerin yukarıda saydıklarımız dışında kalanları basit birer baskı yanlışından ibarettir. Eğer tanıtmacı, inceleyiciye bazı öğütler verecek yerde, öncelikle kendi öğüdüne kendisi uyup da sıraladığı bu örneklerden çoğunun gerçekten birer okuma yanlışını mı yoksa basit birer baskı yanlışından mı ibaret olduğunu kontrolden geçirecek ölçüleri uygulayabilmiş olsaydı, şimdi kendisini, duygusallığına işaret eden müşkül bir duruma sokmamış olurdu. Bilindiği gibi, tanıtma konusu olan eser, metin yayını dışında gramer ve indeks bölümlerini de içine almaktadır. Bu nedenle, metinde okunuşu şüpheli görünen ve yanlışlığı söz konusu olan bir örneğin, gerçekten bir okuma ve anlama yanlışlığı olup olmadığını tayin edebilmek için gramer açıklamalarına ve in-

dekse, indekste geçen bir kelimenin kontrolü için de aynı şekilde metne ve gramer bölümüne bakmak mümkündür. Bu yola başvurulduğu zaman, Tezcan'ın okuma yanlışı diye gösterdiği kelimelerin gramer ve indeks bölümlerinde: İnd. 424, § 109 *senür* / *senür için*; ind. 303, § 144 *aldanduruz*; ind. 424 *sen* / *senür*; ind. 428, § 107 / 1 *suâl* / *suâlüm*; ind. 320, § 141 / 1 *bulna*; ind. 408, § 107 / 3 *oğ(il)* / *oğh*; met. 21a-11, § 107 / 2 *ayağurğa*; ind. 453, § 107 / 3 *yurdu*; ind. 355, § 107 / 3 *görlü*; §§ 107 / 1, 112 *birbiri* / *birbirimiz* (ve hemen bu kelimenin geçtiği st. 29a-4'ün devamında aynı kuruluşta *ikimüzi* ve *dükelimiz* şekilleri yer almıştır); ind. 308, § 97 / 3 *'ayb* / *'aybın*; § 107 / 2 *ittifakuruz*; ind. 390 *korğu* / *anlarurğ korğusundan*; ind. 389 *konuk* dolayısıyla *konuğın*; ind. 329 *delük* / *delüğinde*, *delüğinden* v.b.; ind. 448 *yaşurğ* (İnd.'te *başın yarağına akıtdı* şekli bulunmadığına göre *başın*'daki *b-* belli ki bir baskı yanlışıdır) v.b. yazılışlar ile doğru olarak yer aldığı görülmektedir. Burada asıl üzerinde durulacak nokta, okuma yanlışı diye sıralanan kelimelerle ilgili şekillerin, gramer bölümünde (ve gerektilçe indekste) nasıl ele alındığı hususu olmalı idi. Söz gelişi 16a-3 *senür* / *senür*; 20a-7 *suâlinden* / *suâlümünden*; 20b-1 *bulna* / *bulna*; 21a-4 *ayağurğa* / *ayağurğa*; 21b-8 *yurdu* / *yurdu* örnekleri ile ilgili olarak, incelemeci birer istisnâ da olsa, eğer *-urğ* / *-ürğ* ilgi hâli, *-um* / *-üm* I. şh. iyelik, *-in* / *-in* dönüşlülük; *-urğ* / *-ürğ* 2. şh. iyelik, *-ı* / *-i* 3. şh. iyelik ekleri yanında, tanıtmacının sıraladığı örneklerle ilgili yanlış ek şekillerini de veriyor ve doğru gibi gösteriyor olsaydı, Tezcan bu değerlendirmesinde elbette haklı olabilirdi. Böyle bir durum söz konusu olmadığına ve olamayacağına göre, açıktan açığa belli oluyor ki tanıtmacı cimbizle yanlış arama tekniğine yönelmiş bulunmaktadır. Kaldı ki, bu kelimeler yalnızca tanıtmacının gösterdiği yerlerde ve birer kez de geçmemektedir. Eser ve metin boyunca defalarca ve kimilerinde yüzlerce defa geçen bu şekillerin başka yerlerde doğru olarak yazılıp da yalnız birer yerde yanlış yazılmış olmalarını, indeks ve gramerden kontrol etme gereğini bile duymadan, okuma yanlışı diye ileri sürüvermek, acaba tanıtmacının bizde yokluğunu kendinde varlığını vehmettiği: "incelemecinin gelişkin bir metin çözümleme yeteneğine sahip" ve "aşırı derecede titiz olması" özellikleri ile nasıl bağdaştırılabilecektir? İndeks bölümünde 28 yerde *dükeli* olarak geçtiğine işaret edilen, metinde birtek yerde baskı yanlışı olarak *dügelü* biçiminde geçen, ayrıca, bu yazılışı ile indekste de yer almayan bir kelimenin okuma yanlışı diye gösterilebilmesi sağlam bir mantığa sığdırılmaz. Hele, kiptaki yanlış doğru cetvelini bile gözden geçirme gereğini duymadan, orada düzeltilmiş bulunan 2a-14 *cemâlürüzi* / *cemâlürüzi*; 6b-13 *dügelü* /

dükeli; 12b-12 *giri/girü*; 31a-2 *göri/görli*; 29b-14 *yürirem/yoruram*; 52a-7 *yürirdi/yorurdu* v.b. örneklerin de yanlış olarak sıralanmasını, doğrusu tanıtmacının hangi yeteneğine(!) bağlayabileceğimizi kestiremedik.

Yanlış diye sıralanan örnekler arasında, bile bile farklı okunan, dolayısıyla aramızdaki görüş ve değerlendirme ayrılıklarına bağlanabilecek olanlar da vardır: 10b-12 *lâ'im/le'im*; 20a-2 *şeytân-ı vesvesile/şaytânı vesvesile*; 21a-6 *mu'abbirâta/mu'abbirâne*; 21a-11 *bilekden/belikden*; 25a-11 *ne düzene kıldılar/ne düzene kaldılar*; 51a-4 *sürükün/sürüğün*; 51a-12 *perhizkâr/perhizgâr*; 56a-13 *vardukça 'gittikçe' aruk ve za'if oldu/ve arukça aruk ve za'if oldu*; 62b-12 *himâyet-i kanadı/ñimâyeti kanadı*; 'avânlar: "yardakçılar/zâlimler"; tayın-: "ayak diremek"/"bir kez yanlış davranmak"; 341 *elik*-: "elde etmek"/"bunalmak, bîzâr olmak"; 345 *eymen*-: "utanmak"/"korkmak, çekinmek"; 38b-5 *gülük*: "eşek, sığa"/"yük hayvanı"; 37a-5 *müsmir ol-/musmul ol-*; 414 *örürt*- "öncü olarak çıkarmak, haberci olarak göndermek"/"önden, önceden gitmek"; 422 *şandukça* "küçük sandık"/"sandık içinde"; 446 *yakın/yakın*; 451 *yilt-/yilte*- yazılış ve anlamları doğrudan doğruya bu görüşe bağlanabilecek örneklerdir. Söz gelişi, tanıtmacı 'avânlar kelimesi için "yardakçılar" karşılığını beğenmemiş; bunun "zâlimler" diye anlaşılması gereğine işaret etmiştir. Şimdi metne bakalım: 54b-3'teki *bu yıl 'avânlar ve harâmiler ve zâlimler yılı ola* ibaresindeki 'avânlar, harâmiler ve zâlimler kelimeleri anlamdaş kelimeler olmayıp, eşit anlam veremeyeceklerinden, bize göre ibareyi: "bu yıl yardakçılar, yolkesenler ve zâlimler yılı olacak" diye anlamak metnin akışına çok daha uygun düşmektedir.

37a-5'teki *müsmir ol-* fiilinin, *musmul ol-* "şeriatça temiz olmak"la ilgisi de serbest bir yakıştırmaya dayanmaktadır. Metne göre: *müsmir olmaz* ibaresine, "itin süründüğü kabin yedi kez ve sonuncusunda da toprakla yıkanmadan yeniden kullanılır hâle gelebileceği" anlamı daha uygun düşmektedir. Bu bakımdan, indekste kelimenin yalnız sözlük anlamı verilmiş; serbest karşılık vermekten kaçınılmıştır. Esasen metindeki şekiller indeks boyunca madde başında değil, madde başının altındaki satırlarda yer almıştır. Kelimenin esas anlam veya anlamlarına göre, metinde geçen şekilleri az çok farklı biçimlerde değerlendirmek her zaman mümkündür.

38b-5'teki *gülük* kelimesini "işden kaldı" ibaresine bakarak "yük hayvanı" diye anlamak mümkünse de, bizce kelimenin yine 38b-3'teki *yağır eşek*'le anlamdaş olduğuna şüphe yoktur (yerine bkz.).

422'deki *şandukça*'ya "küçük sandık, sandıkçık, sandık kadar" anlamları verilebilir. Ancak, bunu "sandık içinde" diye anlayabilmek için dilbilim ölçülerine değil, hayal ölçülerine başvurmak gerekmektedir.

451 (34b-4) *yilt-* "iletmek, götürmek, sürüklemek, dolayısıyla de teşvik etmek" /*yilte-* "kışkırtmak": Eğer buradaki fiil iddia edildiği gibi *yilte-* olsaydı, o zaman bu fiilin yeterlik kipindeki çekimli şeklinin de *yilt-e-me-ye-sin* değil *yilte-yi-me-ye-sin* ya da *yilte-yi-mez-sin* (bkz. ve krş. 12a-8: *gizle-yi-me-ye-m* v.b.) biçiminde olması gerekirdi.

Görülüyor ki, kimi yerlerde incelemeciden incelemeciye değişebilen anlam verme ve yorumlar yapma söz konusudur. Durum böyle olunca, ilmî tarafsızlık içinde bulunan bir tanıtmacıya da, bunları okuyucuya birer anlama yanlığı olarak takdim etmek değil (Ty.417), kendi görüşüne göre birer "öneri" olarak ileri sürmek düşerdi. Unutmamak gerekir ki, türkoloji tarihinde, bir metni değerlendirme ayrılıklarının yığınlarca örneği vardır. Söz gelişi, *Dede Korkut*'un Orhan Şaik Gökyay, E. Rossi ve Muharrem Ergin tarafından yapılan yayınlarında birbiri ile çelişen, hattâ yanlış sayılabilecek okuyuşlar yer almamış mıdır? Bu ayrılıklar onlardan herbirinin eserlerinin değerini ve ilim alanındaki yerlerini mi küçütmüştür? *Kutadgu Bilig*'in H. Vámbéry, W. Radloff, V. Thomsen ve Reşid Rahmetî Arat tarafından yapılan okuma ve değerlendirmeleri hep birbirinin aynı mı olmuştur? Bunlardan herbiri, birbirini tamamlayıcı nitelikte değil midir? Acaba Vámbéry ve Radloff'un çalışma ve yayınları olmasa, *Kutadgu Bilig* yayını bugünkü düzeyine ulaşabilir miydi? Pek yüksek perdeden konuşan genç bilginimiz bilmelidir ki, yapılan tanıtma ve değerlendirmeler kasıtlı ve yıkıcı değil, yapıcı ve ışık tutucu olmalıdır.

Yine bu bölümde yanlıştır diye verilen başka örnekler üzerindeki görüşlerimiz de şöyledir:

20a-14'teki *ma'zür düşer ki* /*ma'zür dutasız ki* farkı sayfanın o kısmının bozuk olması ve ilgili kelimenin harfleri üzerine nokta şeklinde birkaç lekenin düşmüş olması dolayısıyla, o harfin tarafımızdan *şın* okunmasından ileri gelmiştir.

12b-13 *cân-ı dimâğına* /*câni dimâğına* olarak düzeltilen yerde böyle bir kelime yoktur.

25a-9 *icrām-ı 'ulvî* /*ecrām-ı 'ulvî*; 39a-11 *zümre* /*zemer*; 65a-5 *yokarı çeke* /*yukarı çeke*; 370 *igen* /*işen*; 436 *Teḡri* /*Taḡrı*; 426 *siḡer* /*sıḡar*; 439

tül /*tü* 'tüy'; 452 *yo-* /*yoy-*; 453 *yoru-*, *yori-* / *yüri-*; *yuyı-* /*yiyi-* kelimelerindeki tartışmaya yol açan ilk yazılışlar doğrudan doğruya Eski Anadolu Türkçesi'ndeki ses yapısı ve ses değişimleri ile ilgili değerlendirmelerden ileri gelmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, tanıtmacı, bugün Anadolu Ağzları'nda gördüğümüz birçok ses değişimi olayının başlangıcının ta Eski Anadolu Türkçesi'ne kadar uzandığının farkında değildir. Bilinmesi gerekir ki, Çince, Sogotça, Sanskrit, Arapça ve Farsça kelimeleri, çeşitli yollarla kendi dilinin kural ve işleyişine rahatlıkla çevirebilen Türkçe gibi bir dilde, herhangi bir kelime aslında öyle yazılıyormuş diye sağlam bir değerlendirmeye tâbi tutulmadan gelişigüzel normalize edilemez. Eski Anadolu metinlerinde Arapça ve Farsça kelimeler arasında asıllarındaki ses yapısından ayrılarak Türkçenin ses özelliklerine ve değişme kurallarına uymuş bulunan örnekler az, değildir: 'azîz > 'azızarak, berâberlik > barabarlık, bezirgânlık > bezirgenlik, canâver > canavar, dâ'im > dâyim, Cebra'il > Cebreil, dâne > dene, âşikâr > eşker⁴, Zekeriyya > Zekerya, çâşni > çeşni, nerdbân > nerdüven⁵ gibi. Hemen her eserde rastlayabildiğimiz bu türlü örnekler, oğünün konuşma dilindeki sesbilgisi özelliklerinin yazı diline geçmiş kanıtlarıdır. Biz o dönem Türkçesindeki bu türlü tasarrufları düşünerek ve düzenli bir imlâya sahip olan eserin, elde başka bir yazma nüshasının da bulunmadığını hesaba katarak *ecrâm* ve *zemer* kelimelerini, metinde yazılı oldukları *icrâm* ve *zümre* (belki *zümer* daha uygundur) şekilleri ile çevriyazıya geçirmeyi uygun bulduk. *ecrâm* > *icrâm*, *zemer* > *zümer* (veya *zümre*) değişimleri ile ilgili durumların sesbilgisi açısından tartışmasını yapmadan, yazmadaki şekilleri istinsah yanlışı olarak kabul lenivermek hem inceleyiciyi bir müstensih durumuna sokmak hem de kendisinin bu dönem Türkçesinin inceliklerinden habersizliğini ortaya koymaktır.

65a-5 *yokarı çeke* > *yuşaru çeke*: Bu söz metinde, tanıtmacının gösterdiği gibi *yuşaru çeke* olarak değil doğru yazılışı ile ve *yokarı çeke* şeklinde geçmektedir. Tanıtmacı bu kelimeyi *yokarı* yerine *yuşaru* okumuştur diye bizim de mi öyle okumamız gerekecektir. Eski Tü. *yok* *yokuş* "yokuş", *yokla-*: "yükselmek, çıkmak" (Uygur Sözl. 301) örneklerinde de görüldüğü gibi kelimenin asıl ilk hecede *u* ile değil *o* ünlüsü iledir. Görüşümüze göre XIV. yüzyıl metinlerinde de daha bugünkü yazı dilinde

4 Bkz. Ahmet Topaloğlu, *Muhammed bin Hamza, XV. yüzyıl Başlarında yapılmış Kur'an Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 227, İstanbul 1976, s. 24-25

5 Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, yp. 61a-1; 242a-6.

gördüğümüz $o > u$ daralması gerçekleşmemiştir. XIV. yüzyıl bir yana bırakınız, bugün bile Anadolu Ağızları'nda *yukarı* yerine *yokarı* söylenişi çok daha yaygın durumdadır.

370 *igen* / *iηen* yazılışında *iηen*'i tercih için Türkmencedeki *iηηen* biçiminin örnek alınmasına şaşmamak mümkün değildir. Çünkü, kelimenin daha eski şekli *iηηen* olabilir; bu da Türkmencede yaşayabilir. Ne var ki, Türkmencedeki *iηηen*'e bakarak hiçbir imlâ ve sesbilgisi ölçütüne başvurmadan bunu Eski Anadolu Türkçesi'sine uygulamak, Eski Anadolu Türkçesi'ndeki dil gerçeğini ayak altına almak demektir.

Türkçenin yer yer her alanında göze çarpan $\eta > g$ değişimi⁶ Oğuzcada da vardır. Eski Anadolu Türkçesinde imlâda g ile η 'yi ayırt eden yazmalar g için “kef”i (ك) kullanırken, η için de üç noktalı sağır (كٴ) kullanmaktadırlar. İşte bu imlâ ve ses ayrılığına rağmen, incelediğimiz çeşitli yazmaların pek çoğunda *igen* kelimesi *iηen* yazılışı ile geçmemektedir. Tarama Sözlüğü de *igen*, *iğen*, *iğende*, *iğende*, *iğın* (bkz.s.2014) gibi çeşitli şekilleri vermiş; ancak, örnekler içinde bir kez bile *iηen* biçimi yer almamıştır. İşte biz de bir yandan bu özelliği bir yandan da eldeki eserin durumunu gözönünde bulundurarak söz konusu kelimeyi *igen* olarak yazmayı uygun bulduk. Gerçek durum bu iken, yanlış çıkarma gayretkeşliği içinde geçerli ölçüleri ayak altına almak, ilim anlayışını zedeleyici bir tutuma girmek demektir.

436 *Teηri* / *Taηrı*: Tanıtmacıya göre, “sözcüğü E. Osm.'da ön sıradan ünlülerle okumayı haklı kılacak hiçbir neden yoktur.” Herhangi bir sorunun içinden çıkamayınca, keyfi bir genellemeye gitmek her halde tanıtmacının kendi özel yöntem anlayışı olmalıdır. Şimdi biz de kendisine soruyoruz: Acaba bu kelimeyi XIV. yüzyılda ve de *Marzubân-nâme*'de kalın sıradan ünlülerle okumayı haklı kıldırarak sebep veya sebepler nelerdir? Burada tanıtmacıya düşen görev eğer varsa, öncelikle *Teηri*'yi *Taηrı* okutmayı gerekli kılacak bilimsel kanıtları sıralamak, ondan sonra da “sıralanan şu kanıtlara göre sözcüğü E.Osm.'da ön sıradan ünlülerle okumayı haklı kılacak hiçbir neden yoktur” yargısına varabilmek idi. Oysa, böyle bir yol izlenmemiştir. Şimdi kendisine biz açıklayalım: Eğer bu yargının kaynağı Tarama Sözlüğü ise (ki öyle olduğu anlaşılıyor), kendi yargısı da TS.'nin bu maddesi de düzeltilmeğe muhtaçtır. Çünkü, TS. 3735, 3736, 3737' de verilen örneklerle dikkat edilecek olursa, *Tanrı* kelimesi im-

6 Saadet Çağatay, *Türkçede $\eta > g$ sesine dair*, TDAY.1954, s.15-30.

lâları bakımından: 1) *Teḡri* (تنكرى), 2) *Taḡrı* (تانكرى), 3) *Teḡrılık* (تنكركلق) olmak üzere üç ayrı biçimde yazılmıştır. Buna göre: 1) *Teḡri* yazılışında olanlar XIII-XVI yüzyıllara, 2) *Taḡrı* yazılışında olanlar ise XVI-XIX. yüzyıllara aittir. 3) XV. yüzyıldan alınmış ilgi çekici birtek örnekte de *Teḡri* yazılışı kalın sıradan-*lık*eki ile genişletilmiştir. Bu durumda o yazılışı da *Taḡrılık* diye okuyabiliriz. Ancak, eserin hangi yüzyılda kopya edildiğini de ayrıca araştırmak gerekir. Gerek *Teḡri* yazılışı yaygın olan yukarıdaki örnek ve açıklamalar gerek Eski Anadolu Türkçesi'nin birçok yazması üzerinde yaptığımız incelemeler göstermiştir ki, *Teḡri* kelimesi, yazılışı bakımından bölgeden bölgeye eserden esere değişik durumlar göstermekle birlikte, Eski Anadolu Türkçesi'nde ilk kalınlaşma belirtilerini XV. yüzyılda ortaya koymuştur. XIV. yüzyıl metinlerinde hep incedir. XV. yüzyıl ortalarına kadar uzanan dönemde daha yazı klişeleşmemiş ve imlâ da birçok yerde söylenişle bağlantılı bulunduğundan, bu kelimenin XIV. yüzyıl metinlerinde ince olduğunu, XV. yüzyılda yer yer kalınlaşmaya yüz tuttuğunu ve bu kalınlaşmanın ancak XVI. yüzyıldan sonra genelleştiğini söyleyebiliriz. Nitekim Şeyhoğlu'nun *Hurşidnâme*'sinin XV. ve XVI. yüzyıla ait kopyalarının hemen hepsinde de kelime ince sıradan okunacak biçimde yazıldığı halde, yalnız Münih nüshasında arasına *Taḡrı* yazılışına rastlanmaktadır. Kelimenin ses yapısında böyle bir gelişme söz konusu olunca, karışıklığı önlemek için *Tarama Sözlüğü*'nde de bu yazılışlara bağlı okunuş biçimlerinin ayrı maddelere alınması uygun düşerdi. Sonuç olarak diyebiliriz ki, *Marzubân-nâme* bir XIV. yüzyıl metni olduğuna ve üzerinde durulan kelime de eserde düzenli olarak *Teḡri* biçiminde yazıldığına göre, okuyuşumuz yerindedir. Tanıtmacı, burada önce kendi yanlışlığını düzeltmelidir. Eski Anadolu Türkçesi'nin ses yapısında yüzyıldan yüzyıla, bölgeden bölgeye, eserden esere az çok değişen standartlaşmamış bir durum olduğunu bilmeden, imlâ ayrılıklarının bu dönem için ne anlattığını kavrayamadan, sözlüklerden alınan kelimeleri bilimsel bir değerlendirme süzgecinden geçirme gereğini duymadan bu türlü yargılara varılmış olması, tanıtmacının Eski Anadolu Türkçesi hakkında sağlam bir bilgiye sahip olmadığını göstermektedir.

426 (Ty. 422) *siḡer*/*sıḡar* yazılışı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bizi TS'ndeki yazılışlar değil, *Marzubân-nâme*'deki yazılış ilgilendirir. Kelimenin Eski Türkçe'de *sıḡar* olması, Eski Anadolu Türkçesi'nde s ünsüzünün etkisi altında *sıḡar* > *siḡer* değişimine uğramış olmasına engel değildir (*ıssi* > *issi* gibi). Kaldı ki kelime metinde de *siḡer* yazılışındadır. Bundan daha önemlisi, burada söz konusu edilen *siḡer*'in "taraf, birçok şeyden

herbiri” anlamındaki *sıyar* ile bir bağlantısı da olmamak gerekir. Çünkü, kelime “bir kızın atası tarafından evlendirilirken, lâyığı olan ere verilmesi” anlamındadır. Metindeki: *kız oğlan mihnetdür... hâline nazar eyleyüb küfvine ya'nî sıyerine virmek vâcibdür ki 'avrete lâyıık olmaya, aya virmek yigdür* ibâresinden ve *küfv* ile *sıyer*'i birleştiren *ya'nî* bağından açıkça anlaşıldığı üzere, *sıyer* Ar. *küfv* “eş, benzer, denk, lâyıık” kelimesinin Türkçe anlamdaşı olarak kullanılmıştır. Yapısı bakımından da *sıyer* “sinmek, nüfuz etmek; hoşla gitmek; denk düşmek, yaramak” (TS.3484, 3485, 3486) fiilinden isimleşmiş bir partisiptir. Metinde bu kadar açık seçik olan bir kelimeyi bile odağından saptırarak yanlış açıklamalara sürüklemek, tanıtmacının tanıttığı eserin dil yapısını ve söz varlığını yeterince kavrayamamış olmasından ileri gelmelidir.

453 (Ty. 423) *yoru-*, *yori-* /*yüri-*: Tanıtmacı, kelimenin Eski Anadolu Türkçesi'nde ön sıraya geçmiş olduğunun açıkça anlaşıldığını tanıklamak için *Tarama Sözlüğü* ile *Fundamenta I*'deki bilgiye dayanmıştır. TS.4775-4777'de verilen 19 örnekten yalnız ikisinin imlâsı bunu kesinlikle *yöri-* şeklinde okutmağa elverişlidir. Ötekiler kalın sıradan da okunabilecek durumdadır. *Fundamenta I*, s.167'de ise, sırf *y*'nin komşu ünlüler üzerindeki inceltme etkisini göstermek amacıyla sıralanan örnekler arasında iki tanecik de biri SN'dan biri de *Müyessire*'den (XVI. yüzy.) olmak üzere *yörimek* ve *yöriyçek* şekilleri verilmiştir. *yori-* > *yöri-* olayının Eski Anadolu Türkçesi'ndeki gelişmesini söz konusu etmeyen, sırf başka bir değişimi anlatmak üzere verilmiş bulunan, bir tanesi de Eski Anadolu Türkçesi'nin sınırını taşan bir esere ait olduğu için geride kalan tek bir örneğe bakarak böyle bir genellemeye gitmek doğrusu pek cür'etkârca bir çıkış olmaktadır. Tanıtmacı, TS.'ne SN.'dan aktarılmış *yüri-* biçimine pek itibar etmiş; ancak, aynı eserdeki *geliyoruk* (Tahsin Banguoğlu, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Breslau 1938, § 252) yazılışını dikkate alma gereğini duymamıştır. Tanıtmacı, *Fundamenta I*, s.167'deki konuyla doğrudan doğruya ilgili bulunmayan tek örneğe sakız gibi sarılmayı ihmal etmediği halde, aynı eserin aynı yazısının bir iki sayfa ilerisindeki (s.170): *neçe bir yoriyasen* ; s.174 *evden çıkup yoriyanda* ; s.175 doğrudan doğruya *yori-*, *yoru-* fiillerinin durumu ile ilgili olarak birleşik fiiller içindeki *dög-e yori-r*, *kaş-a yori-r iken*, *sürülüp gid-e yori-r*, *gör-e yori-r siz anı*, *simdi safara gid-e yori-r-ın*, *azbarla-yı yori-r-ken*, *kañçaru gid-e-yor-sen* gibi bir yığın örneği neden görmezlikten gelmiştir? *yoru-* fiilinin Sultan Veled (SVTM. 12,20, s.78); *Çarhnâme* (Ç.1-45, 46; 1166; XVI-9; s.177); *Dede Korkut* (M.Ergin yay. 11, s. 339)'taki kalın sı-

radan şekillerini inceleme gereğini duymamış mıdır? Şimdi biz kendisine biraz daha açıklayalım: *yori-* fiili, Eski Anadolu Türkçesi'nde öteki bazı ses değişimi ve tarihi gelişme olaylarında olduğu gibi bir yandan *y'*'nin etkisi altında *yöri-*, *yüri-* şekillerinde incelmeye ve daralma eğilimi gösterirken bir yandan da uzunca bir süre kalınlığını koruyagelmiştir. XIV. yüzyıl metinlerinde, incelmeye eğilimi gösteren örnekler seyrek kalın şekiller yaygındır. Biz, bu durumu göz önünde bulundurarak, *Marzubân-nâme*'de *yori-*, *yoru-* şekillerini tercih ettik. Ancak, metnin iki yerinde (24b-14; 47b-2) yazılış şekli bu fiili ince okutmaya gerekli kıldığından ve elde eserin karşılaştırma yolu ile bizi daha sağlam bir yargıya ulaştıracak başka bir nüshası da olmadığından, bu iki şekli çevriyazıya olduğu gibi almayı uygun bulduk. İncelmiş bu iki örnek, Eski Anadolu Türkçesi'nde yeni başlamış bir eğilimi gösterebileceği gibi, esere XV. yüzyıldaki kopyası sırasında da girmiş olabilir; dolayısıyla XV. yüzyıla ait bir değişimi de aksettirebilir. Biz, Eski Anadolu Türkçesi'nde epey ağız ayrılıklarının yer aldığını ve ses tarihi ile ilgili bu türlü inceliklerin araştırmalardaki rolünü bildiğimiz içindir ki, kendimizi bir müstensih durumuna sokarak, söz konusu iki örneği normalleştirmeyi yararlı bulmadık. Görülüyor ki, zaruret keyfi değil bilimseldir. Ya tanıtmacının kaynaklardaki işine gelmeyen örnekleri görmezlikten gelmesine ne buyrulur! Bu münasebetle kendisine önemli bir noktayı daha hatırlatmak isteriz: *yori-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi'nde kalınlığını uzun bir süre devam ettirdiğinin belirtilerinden biri de, oluşması bu döneme giren şimdiki zaman kipinin, Eski Anadolu Türkçesi bir yana, bugün Türkiye Türkçesinde bile hâlâ *gel-i-yor*, *gid-i-yor* biçimlerinde kalın olarak kullanılagelmesidir. Hele Anadolu Ağızları'na baktığımızda, aradan 5-6 yüzyıl gibi çok uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen yine de *bayram oluyorur* (Zeynep Korkmaz, *NYA*.19.-XI.), *geliyorur*, *paltalıyorur*, *gidiyorur* (g.e.25-12, 15, 31), *viriyorur*, *suğayorur* (g.e. 30-30, 32) gibi ince ve kalın sıradan kelimelerde (ünlü uyumunun bütün gücüne rağmen), *yoru-* şeklinin yine de korunagelmiş olması bu durumu yeterince aydınlatıcıdır sanırız. Eğer *yori-* fiili Eski Anadolu Türkçesi'nde iyiden iyiye ön sıraya geçerek *yöri-* biçimine dönüşebilmiş olsaydı, oluşması bu döneme rastlayan şimdiki zaman kipine de ince biçimiyle geçmiş olması gerekirdi. Oysa, yukarıda sıraladığımız örnekler ve onların bugüne kadar süregelen uzantıları, tanıtmacının bu görüşündeki isabetsizliği ortaya koymaktadır. Bu noktada bizim mi yoksa tanıtmacının mı keyfi ve bilim anlayışından yoksun bir tutum içine girdiğini artık sayın bilim erbabının takdirine bırakıyoruz.

454 (Ty.423) *yuyı-* “yıkamak, temizlemek” /*yi-* “kokmak, kokuşmak”: Tanıtmacı, bizim metne göre *yuyı-* okuduğumuz kelimenin *yi-* okunması gerektiğini savunuyor. Böyle bir savunmanın geçerlik kazanabilmesi için, ilkin, metindeki ötrenin nasıl esre okunabileceğinin doyurucu bir açıklanmaya bağlanması gerekirdi. Yoksa, imlâsı bakımından düzenli ve güvenilir olan bu yazmadaki *yuyı-* yazılışını çevriyazıya *yi-* diye almak hiçbir metin kurma tekniğine sığdırılmaz. Kaldı ki, kelimenin cümle içindeki kullanılışı ve anlambilim ölçüleri de bunun böyle okunmasını gerektirmektedir: *kız ata evinde çok turmak suya berzer çün su çok tura yuyımayınca olmaz*” ibaresindeki *yuyı-* fiili, “suyu yıkamak”(!) değil “suyun bulunduğu yeri yıkayıp temizlemek” anlamındadır. Bu nu *yiymeden olmaz* diye okursak, o zaman metne göre su “kokmadan olmaz” yâni “kôkmak gerekir”(!) diye mi anlayacağız? Bilindiği üzere, günlük konuşma dilimizde bile *gitmeden olmaz, başlamadan olmaz* gibi söyleyişler “gitmek gerek, başlamak gerek” anlamlarıyla bir mecburiyeti ve yerine getirilme gereğini anlattıklarına göre, bu ibarenin de “su çok durduğu zaman (bulduğu yerin) temizlenmesi gerekir” diye anlaşılması pek normaldir. Metinde de su ile kız ve ata evi ile suyun bulunduğu yer arasında bir paralellik bulunduğundan ata evinde kalmış bir kız bir kapta bekleyen durgun bir suya benzetilmekte ve çaresinin düşünülmesi gereğine işaret edilmektedir. Burada asıl şaşırtıcı olan tanıtmacının, metni kavrama yeteneğinin bu ibareyi “suyu yıkamak” (!) diye anlama düzeyinden öteye geçememiş olmasıdır.

Aynı değerlendirme farkı ve mantık çelişkileri başka bazı örneklerde de göze çarpmaktadır. Ne var ki, bu açıklamalara uzun uzadıya devam etmek, tanıtma niteliğindeki bir yazının sınırını fazlasiyle aşacağından burada kesmek zorunda kalıyoruz.

II. Tanıtmacının eserin *inceleme* bölümü ile ilgili eleştirilerine gelince:

§ 5 (Ty. 425): “Anadolu’nun Orta-Asya ile Dil Bağlantısı” başlıklı uzun bölüm, eğer Tezcan’a birşey anlatamamışsa, tanıtmacı bu eksikliği bizim yazımızda değil kendisinin Eski Anadolu Türkçe-i’nin meydana gelişi ile ilgili çeşitli görüşlerden habersiz oluşunda aramalıdır. Bilindiği gibi Anadolu’da Türk yazı dilinin başlangıç dönemi hakkındaki tezkirecilik anlayışına dayanan yanlış görüşleri yıkarak bu dönemi bilimsel ölçülerle aydınlığa kavuşturan ilk araştırmacı Köprülü olmuştur. Köprülü’ye kadar Anadolu’ya göç eden Türklerin edebî gelenekten yoksun göçebe unsur-

lar oldukları, dillerinin bu yazı dilini besleyecek özellikleri taşımadığı, bunların Anadolu'da müstakil bir yazı dili kurabilmek için Arapça ve Farsça ile uzun yüzyıllar çarpışmak zorunda kaldıkları, bu yüzden de Anadolu Türk yazı dilinin oldukça geç başladığı görüşü yerleşmiş bulunuyordu. Yaptığı çeşitli araştırma ve incelemelerle bu görüşü yıkan Köprülü, bir yandan Anadolu ile Orta-Asya arasındaki kültürel bağları ortaya koymuş bir yandan da XIII. yüzyıl sonlarından başlayarak yavaş yavaş Oğuzlar'ın Orta-Asya'dan kendileri ile birlikte getirdikleri sözlü edebî geleneklerle beslenen, halk edebiyatından ayrı yazılı bir dil ve edebiyatın ortaya çıktığı görüşünü hâkim kılmıştır. Ancak, bu görüşle Anadolu Türkleri'nin Orta-Asya ile olan edebî ve kültürel bağları ispat edildiği, Oğuzlar'ın Anadolu'ya halk edebiyatı geleneklerini de birlikte getirdikleri ortaya konduğu halde, Anadolu'ya gelen Türkler'in XIII. yüzyıldan önce bir yazı diline sahip olup olmadıkları ve Anadolu'da başlayan yazı dili ile Orta-Asya, Harezmi-Horasan bölgelerindeki yazı dili arasında doğrudan doğruya bir bağlantının bulunup bulunmadığı hususları karanlık kalmıştır. İşte, R. Rahmetî Arat, Z. Korkmaz ve M. Canpolat'a kadar uzanan araştırma ve çalışmalar, daha sonra bulunan kaynak eserlerin ışığında aradaki bu boşluğu kapatmak ve probleme birer çözüm getirebilmek için yapılagelen çalışmalardır. Bunlara Horasan Türkçesi ve bunun selefi olarak kabul edilen "Doğu Selçukçası" veya "Doğu Oğuzcası" dolayısıyla tanıtmacının hocası, sayın meslektaşımız G. Doerfer de katılmış ve görüşümüzü belirli eserler ve şahıslar açısından benimsemiş bulunmaktadır. Hele Batı Oğuzcası'na karşı bir de Doğu Oğuzcası'nın bulunduğu hususunda (bize göre Eski Doğu Oğuzcası veya Selçuklu Oğuzcası. Bkz. *Marz. Terc.* s.57, § 18/5) sayın Doerfer'le tamamen aynı görüşteyiz. Tanıtmacının Türk dilinin bu sorunlarını ve bugün için bir aşama sayılabilecek bu gelişmeleri bilmezlenmekten (tecahül) gelerek, konuyu karikatürize etmeğe yeltenmesi, doğrusu ilim anlayışına yakıştırılamayacak bir yeynicekliktir. 5. paragrafı iyice kavrayabilmesi için kendisine §§ 1-5 arasındaki bölümle, 66 sayfalık Giriş'in tamamını ve bu bölümde gösterilen bibliyografyayı ciddi bir tavırla gözden geçirmesini salık verebiliriz.

Karışık dilli eserler konusunda (§§ 3-4; Ty. 425), bunların değişik Oğuz boyları ve öteki Türk boyları arasındaki kültür ilişkileri ile ilgili yanlarına eser boyunca defalarca dokunulmuş; ayrıca konu ile ilgili çeşitli görüşlere ve eserlere de göndermeler yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi'nin başlangıç dönemi yazarlarının çoğunun Türkistan ve Horasan'

daki edebî gelenekle yetişmeleri ve onların yazı dilinde Doğu Türkçesi'nin ve Anadolu dışında konuşulmuş olan Oğuz lehçesinin özelliklerinin yer almış olması bir bakıma Anadolu ile Asya arasındaki dil bağlantısının varlığını pekiştirici niteliktedir. Biz bunları Eski Anadolu Türkçesi'nin tümü için geçerli saymış değiliz. Bunlar yalnız başlangıç dönemi ve iki bölge arasında köprü vazifesi gören geçiş devri eserleri için geçerli sayılmıştır. Ancak şu var ki, Türkistan ve Horasan'daki yazı dili geleneği ile Anadolu'nun ilk dönem eserleri arasındaki bu bağlantıyı ve ortak özellikleri yalnızca şahsî ağız özellikleri olarak kabullenmekten öteye geçememek, bizzat dil tarihi ile ilgili bazı gelişmeleri ve G.Doerfer'in Horasan Türkçesi'nin sefeli olarak kabul ettiği "Doğu Selçukçası"nı inkâr etmek demektir. Üçbeş satırlık sığ bilgi ile bu alandaki çalışmaları ve varılan sonuçları başka bir yöne çekilmeye çalışan tanıtmacıya, konuya daha ciddi ölçülerle eğilmesini salık veririz.

§ 59'da (Ty. 427) yalnızca "dudak benzeşmesi"nin genel durumu ve tarihî gelişme seyri içindeki yeri belirtilmiştir. Burada söz konusu edilen "Eski Türkçeye olan paralellik" sırf Eski Anadolu Türkçesi'nde de Eski Türkçe'de de kelime köküne ait kimi ünlülerle birkısım eklerin uyuma girmemiş olmaları bakımındandır. Oradaki açıklama, her iki yazı dilinde de *aynı eklerin* dudak benzeşmesine girmediği biçiminde anlaşılacak nitelikte değildir ki, tanıtmacı bize "iki lehçenin ek morfolojileri dizgeleri arasında büyük ayrılıklar bulunduğu"nu hatırlatma gereğini duymuş olsun. Eski Türkçedeki dudak benzeşmesinin durumu ve ek morfolojileri dizgesi konusunda yeterince bilgimiz vardır. Eski Türkçe'de uyum dışı kalan ekler arasında *-tı/-ti* geçmiş zaman ve 3. şh. iyelik eklerinde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi ile uyuşanlar da vardır, uyuşmayanlar da. Ancak, bizim konumuz ne budur ne de her iki lehçenin ekleri arasında bir karşılaştırma söz konusudur. *bodun-tı, ur-ğıl, öl-ti, çöl-gi, kık-lık, bur-sız, tünli künli, öz-i, köz-i, ot-ın, öz-in, bunı, mu-nı, öz-i-ke, bulut-dın, öğ-ir-, bel-gür, er-ür bar-ur, bulğan-yuk, kel-yük, ün-miş, törü-mişte, işit-medük at kü, kıkır-uş-, kolğu-çı, ölüm-çi, kul-lığ, bağar-suk, tar-suk kork-ın-çığ, okı-t-, kizle-gülük, alta-yu tur-* v.b. uyum dışı kalmış birçok örnekten de anlaşılacağı üzere, dudak benzeşmesi bu dönemde daha gelişmesinin ilk merhalesindedir⁷. İşte orada dile getirilmek istenen genel durum budur. Ayrıca, bu uyumun tarihî gelişmesi ile ilgili olarak, her iki yazı dili

7 Bkz. Talât Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington 1968, p. 63-67; A. von Gabain, *Altürkische Grammatik*, Wiesbaden 1974, §. 19 ve ekler dizelgesi.

arasındaki zıtlık da dile getirildiği halde, tanıtmacı yazısına 59. §'tan birtek cümleyi aktarmakla yetinmiş, cümlelerin ve fikrin işine gelmemiş olan devamına iltifat etmemiştir. Şimdi o kısmı biz tamamlayalım: "Hattâ Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesi'ne uzanan zaman süresinde meydana gelen belirli bazı ses değişimleri, düzlük-yuvarlaklık esasındaki dudak benzeşmesinin Eski Türkçe'ye oranla daha da bozulmasına yol açmıştır." Bu anlatımdan, her iki yazı dilinin aynı ekler bakımından uyum dışı kaldığı ve paralellik gösterdiği biçiminde bir yoruma varabilmek için falci olmak gerekir.

§ 70 (Ty. 427)'de *t- > d-* değişimi bakımından Eski Anadolu Türkçesi'nin ve *Marzubân-nâme*'nin genel durumu gözden geçirilmiştir. İnce sıradan *t- > d-* değişimini gerçekleştiren *deñiz, depe, dilkü, ditre-* gibi birçok örnek sıralanmış bu arada *tü 'tüy'* ve *teke* gibi tonlulaşmadan kalmış biriki istisnaî örneğe de yer verilmiştir. Tanıtmacının buna 52-14'teki *terkü* kelimesini de eklemiş olması sonuç bakımından neyi değiştirmiştir? Olsa olsa istisna sayılabilecek örnekleri ikiden üçe çıkarmış bulunmaktadır. Bu değerli katkısından dolayı kendisine teşekkür ederiz. Ötümlüleşmeden kalmış *Teñri* kelimesine gelince: *Türk, Türkmen ve Teñri* gibi özel adların değişme olayları bakımından kuralların sınırını taşan özel bir statüye tâbî olduklarını bilmem hatırlatmağa gerek var mıdır?

§ 71 (Ty. 427) *ko-* "koymak", s.452 *yo-* "yok etmek": Bizim çekimli şekillerine bakarak *yo-* ve *ko-* biçimleri ile aldığımız fiiller tanıtmacıya göre *kod-* "koymak" ve *yod-* "yok etmek" olmalıdır. Eski Türkçe'deki *yod-* ve *kod-* fiillerinden habersiz değiliz. Ancak, bu konudaki görüşler *ı-* "göndermek" (*ı-tım, ı-dım*), *ıd-* gibi ikili ve *kop* "hep", *yok, tol* "dolu", *top, yük, tok* gibi genişletilmiş şekillere bakarak, *ıd-, kod-, tod-, yüd-* gibi şekillerin aslında **ı- > *ı-d-, *ko- > *ko-d-, *yo- > *yo-d-, *to- > *to-d-, *yü- > *yü-d-* gibi fiilden fiil yapan anlamı kuvvetlendirici birer *-d-* eki ile genişletildiği yolundadır (bkz. A. von Gabain, *Alt.Gr.* s.198, § 147/C). Demek ki, bu konudaki görüşler, yıldızlı da olsa fiil kökünü *yo-* ve *ko-* diye kabul etmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ağız ayrılıklarının karışmasından oluşmuş şekiller olarak *koydu* (55b-8) yanında *kodı* (49a-4), *kodular* (52b-11) biçimlerinin de yer almış olması, bu fiili o paragrafa ilgisi dolayısıyla *ko-* diye ayırmamıza engel değildir. *-d-*'nin köke ait bir unsur olmayıp da fiilden fiil türeten genişletici bir ek olduğunu kabul eder ve *yok* kelimesini de gözönünde bulundurursak, o takdirde *yoyup* kelimesindeki kökü **yo-* diye ayırmış olmamız da normal sayılır sanıyoruz.

47a-14'teki *kodı*'yı (bize göre *kuğı* değil *kodı*'dır bk. *Alt.Gr.* 358) belki *ko-* fiilinin belirli geçmiş zamanının 3. şah. teklik çekimi diye anlamak da mümkündür. Ancak, metne dikkat edilecek olursa "deve suyun ortasına varınca çöküyor, deveci de suyun dibine boylu boyunca uzanıyor." Bu bakımdan kelimeyi arkaik bir şekil olarak ve *kodı* "aşağı" diye almak bize daha yatkın görünmüştür.

§ 73 (Ty. 427)'teki *d > y* değişimi dolayısıyla, *-madın /-medin* zarf-fiil ekinin yapısı üzerindeki görüşümüzün (bkz. *Türkoloji Dergisi II*, s.259-269) "temelden çürük"lüğünün gerçeklik kazanabilmesi için, hiç bir dayanağı olmayan yuvarlak bir cümle yeterli değildir. Tanıtmacının bu sözü söylemeden önce *Kitābu Divānı Luğāt it-Türk*'ten aktardığımız *edlemedip* "eylemeyip", *bolmadıp* "olmayıp", *teñlemedip* "denkleştirmeyip" gibi şekillerdeki *-d-*'nin ne olduğunu açıklaması ve bizim görüşümüzden ayrı bir görüşe bağlaması gerekirdi. Koruyucu ünsüzün Eski Türkçe'de *-y-* olduğunu hatırlatmak gerekmez. Bunu biz de biliyoruz. Ne var ki, bu durum, Türk dilinin Eski Türkçe'den daha eski bir döneminde bu *-y-* sesinin daha başka bir ünsüze bağlanıp bağlanamayacağını ve *Divān*'daki şekillerin bunun arkaik bir uzantısı olabileceğini düşünmeğe ve bir etimoloji denemesi yapmağa engel teşkil edemez. Bugün pek çok ses değişimlerine uğramış bulunan yeni lehçelerde bile yer yer birkısım arkaik özelliklerin saklanagelmiş olması (Anadolu Ağzları ve Halaçça gibi), bu ihtimale rahathkla cevaz verdirebilecek niteliktedir. Kaldı ki, Altay dilleri alanındaki karşılaştırmalı çalışmalar da bu görüşü benimsetebilecek niteliktedir.

§ 76/2 a.(Ty.428): Tanıtmacı, iki heceli bazı kelimelerde eski sones *-ğ/-g'*lerinin *>-k/-k'*ye dönüşmesi ile ilgili olarak, *ırak*, *yarakla-* gibi örneklerin Eski Türkçe'de *ırağ*, *aruğ* v.b. biçimlerde olmadığını belirtiyor.

Bu şekiller Eski Türkçe'de *ırak* ve *aruğ* yazılışları ile yer almış olabilir. Ne var ki, Eski Anadolu Türkçesi'nin XIV-XVI. yüzyıl metinlerinde *ırak* yazılışı yanında *ırağ* yazılışı da yaygındır (TS.1953-1956). *aruğ* kelimesinin ise, *arık* biçimi dışında *arı* ve *aru* biçimleri ile de yer almış olması (TS. 194), bunların daha eski şekillerinin *ırağ* ve *arığ* olmasını gerektirmektedir. Demek ki, Eski Anadolu metinlerinde, *dip /tüp* örneğinde olduğu gibi daha eskicil (arkaik) şekiller yer almış bulunuyor. *Yarak* kelimesinin Eski Anadolu Türkçesi'ne Doğu Türkçesinden geçmiş olması önemli değildir. Geçiş nereden gelmiş olursa olsun sonuçta yine *ırağ > yarak* biçiminde bir tonsuzlaşma söz konusudur. Yalnız şu noktayı bilmekte yarar vardır

ki, metinlerde kelimenin yalın yazılışında *yarağ* yanında *yarağ* biçimi de yer almış bulunmaktadır (TS.4310, 4313, 4315).

§§ 28 /1,48 ve 53 (Ty. 426)'teki *i/ê* konusuna gelince:

Tanıtmacının okuduklarını sağlam bir değerlendirmeden geçirmeden yahut da keyfi bir yoruma bağlayarak bize yönelttiği suçlama aynen şöyledir: "*Brahmi yazısıyla yazılmış Eski Uygurca metinlerin işlendiği TT VIII'in yayınlanmasından buyana 20 yıl geçti. Eski Tü.'de e'nin bulunduğunu kesinlikle gösteren bu metinler üzerine yazanın bilgi edinmediği görülmektedir*" (Ty. 426); "*Eski Tü.'de de Eski Osm.'da da e'nin bulunduğu kesindir. Eski Osm.'da e'yi kabul ettiği için baskasını eleştirmekle (Korkmaz, Kleinmichel'in metin yayını bu yüzden beğenmemektedir bkz. s /I) yazar büyük bir yanlguya düşmüştür*" (Ty. 428).

Bu satırlar karşısında, bir tanıtmacı için sorumsuzluğun bu derecesine az rastlanır demekten kendimizi alamıyoruz. Çünkü, gösterilen paragraflarda, Eski Türkçe'de *i*'nin bulunduğu söz edilmiş; ancak, kapalı *e* bulunmadığı yolunda bir bilgi verilmiş değildir. Eski Anadolu Türkçesi içindir denilen bilgi de doğrudan doğruya *Marzubân-nâme Tercümesi* ile ilgilidir. Bu konudaki karşılaştırma Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesi arasında değil, Eski Türkçe'nin *i* ünlüsü bulunan kesimi ile *Marzubân-nâme Tercümesi* arasında yapılmıştır.

"İmlâdan, *Marzubân-nâmede kapalı e (ê) ünlüsünün bulunup bulunmadığını tesbite imkân yoktur*" (§.48) ve "*Eski Türkçe'nin ön ve içses durumundaki ilk hece i'leri Marzubân-nâme'de de aynı şekilde devam ettirilmiştir. Bu ünlüde daha sonraki devirde görülen kapalı e'ye geçiş eğilimi (Yani kapalı e'yi tercih eğilimi) henüz başlamamıştır*" (§ 53) cümlelerinden, Eski Türkçe'de ve Eski Anadolu Türkçesi'nde kapalı *e* bulunmadığı anlamlarını çıkarmak nasıl mümkün olabilmıştır?

Biz de kendisine açıklayalım ki, Eski Türkçe'de de Eski Anadolu Türkçesi'nde de kapalı *e* vardır. Ancak, *Marzubân-nâme*'de kapalı *e* yoktur. *i/ê* bakımından bu eser Eski Türkçe'deki örneklerinde olduğu gibi *i* yanında dır. Çünkü: *irmez, irdi, irişmek, bil'bel', yil, yimek* gibi ilk hece *i*'leri metinde hep esreli(ـ) veya esreli y'li(ـي) yazılışlar ile belli edilmiştir. XIII-XV. yüzyıl metinlerinde de daha klişeleşmiş itibarı bir imlâdan söz edilemeyeceği ve yazının elverdiği yerlerde konuşma dili ile yazı dili arasında bir paralellik de bulunduğu için, bizce *Marzubân-nâme*'de esre ve esreli *y* ile

yazılmış olan ilk hece i'lerini kapalı e (é) olarak değerlendirmek mümkün değildir. İşte bundan dolayıdır ki, bu türlü yazılışları S.Kleinmichel'in kendi yayınında é ile çevriyazıya aktarmış olması görüşümüze uygun düşmemiştir (§ 28/1). Gerçek durum bu iken "Eski Tü.'de de E.Osm.'da é foneminin bulunduğu kesindir" (Ty. 426) gibi yersiz lâflar etmek ve 20 değil 24 yıl önce yayınlanmış olan TT VIII ile W. R a d l o f f'un 1910'daki *Tişastvustik*'ini bibliyografya diye önümüze sürmekle, asıl tanıtmacının kendisi büyük bir yanılgıya düşmüş bulunmaktadır. Biz, bu konu üzerindeki tartışmaların bildirilenden daha da eskiye gittiğinin ve V. Thomsen'a kadar uzandığının bilincindeyiz (bkz. *Inscription de l'orkhon déchiffrees*, Helsingfors 1896, s.14). Eski Türkçe'de kapalı e bulunduğunu Tezcan'dan öğrenmek ihtiyacında da değiliz. Aşağıya daha *Marzubân-nâme Tercümesi*'nin yayınından önce yazmış olduğumuz başka bir yazımızdan aktardığımız iki küçük paragraf, bu konuda hem sayın okuyucularımıza tanıtmacının iddiasının geçersizliğini ispatlamış hem de önünde yıllarca ders okuduğu hocasının anlattıklarından ve yazdıklarından, kendi kürsüsünün çalışmalarından ve içinde kolbaşkanlığı yaptığı TDK'nun dünkü yayınlarından habersiz olan sayın Tezcan'a gerekli dersi vermiş olacaktır:

A. "Eski metinlerde i ünlüsü ile yazılan il, iş, it-, bir-, tir-, biş, yiti, yitmiş, kiyik gibi birkısım sözcüklerin ilk hecelerindeki bu i ünlülerinin yer yer açık e'den ayrı başka bir ünlü ile yer değiştirdiği tesbit edilmiştir. V.Thomsen, bu ses için Yenisey Yazıtları'nın birkısımında özel bir işaretin kullanıldığını (**Ი**) kaydetmiştir⁸. A.von Gabain de BRAHMİ metinlerinde özel imlâ işaretleri kullanılmak suretiyle açık e ile i arasında kapalı bir ünlünün daha bulunduğu işaret ediyor. Metinlerde birçok yerde i ünlüsü ile yazılmış olan bu sözcüklerin yer yer i'den ve açık e'den ayrılan böyle özel bir işaretle yazılmış olması, başta V. Thomsen olmak üzere bu alanda çalışan araştırmacılara⁹, Eski Türkçe döneminde yazıda belli edilen kapalı bir e (**Ი**) ünlüsünün varlığını kabul ettirmiştir. Yukarıda, ilk hecede birer i ünlüsü ile yazıldıklarını belirttiğimiz sözcükler Kültigin, Bilge Kagan, Tonyukuk Yazıtları ile Yenisey Yazıtları'nda ve Brahmi metinlerinde élt-, kéri-, kére-, kéyik 'geyik', yégirmi, yér, bér-, bés-, ét- té- 'demek', tér- 'dermek, toplamak', yéti, éş 'arkadaş', yég 'daha iyi' biçimleri ile ve kapalı e ünlüsü ile de yer almış bulunuyor. Bu duruma göre Eski Türkçede açık e ile i arasında kapalı bir e ünlüsü var demektir" (Z. Korkmaz, *Eski Türkçe-*

deki Oğuzca Belirtiler, Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972, TDAY.1975, s.437, § 4. Bu parçada geçen 8.ve 9. notlar, gerekli bibliyografyaya göndermelerdir.)

B. "Eski Türkçedeki kapalı e ünlüsü ile bunun Oğuz-Türkmen lehçelerindeki devamı arasında bir bağlantı kurmak gerekirse, Oğuzların büyük bir çoğunluğunun ilk hecelerde kapalı e'yi benimsediklerini gözönünde bulundurarak, Eski Türkçede rastlanan kapalı e'nin Oğuzcaya özgü bir belirti olduğunu da kabul etmek yanlış olmaz kanısındayız" (yuk. g.e.s. 438, § 4/1 sonu).

Yukarıdan beri yapılagelen kısa açıklamalardan sonra, tanıtma-cıya, alanının dışına taşan bu türlü gayretkeşlikler yerine, emeğini ve zamanını, öncelikle kendisine akademik hayatının en önemli pâyesini kazandırmış olan doktora tezindeki yanlışları gidermek üzere harcamasını tavsiye ederiz. Yayınlanmış olan bu tezde⁸, uygurca ile birazcık yakınlığı olanların bile gözüne batacak ve broşür dolusu bir yayını gerektirecek kadar fâhiş yanlışlar yer almış bulunmaktadır.

Sayın Tezcan'ın gerçekleri çiğneyen özel görüşü ne olursa olsun, *Marzubân-nâme Tercümesi*'nin yayını, bütünü ile, bu eserin bilinmeyen yazarını ortaya koymak, aslı ile tercümesi arasında genel bir karşılaştırma yapmak, Eski Anadolu Türkçesi'nin daha üzerinden sis perdesi iyice aralanmamış bulunan kuruluş dönemine ait sorunlarını geniş bibliyografyaya dayanan bir tartışmaya sunmak, Eski Anadolu Türkçesi'nin dağınık bibliyografyasını biraraya toplamak, Şeyhoğlu'nun edebî kişiliği üzerinde duracaklara yardımcı olmak, eserin dil yapısını ve gramerini ortaya koymak, metnin orijinalini fotokopi olarak vermek ve böylece okuyucuya, çevriyazılı metin ile asıl metin arasında her zaman karşılaştırma yapma imkânını sağlamak gibi birçok önemli hizmeti her halde yerine getirmiş bulunmaktadır.

⁸ S. Tezcan, *Das vigurische Insadi-Sūtra*, Berlin, 1974.